

PRÁVNÍ MONOGRAFIE

Agresivita na silnicích aneb Proč se za volantem chováme jinak?

ZUZANA LISÁ

Wolters Kluwer
Česká republika

AGRESIVITA NA SILNICÍCH
aneb
Proč se za volantem chováme jinak?

PRÁVNÍ MONOGRAFIE

Agresivita na silnicích

aneb
Proč se za volantem chováme jinak?

ZUZANA LISÁ

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: LISÁ, Z. *Agresivita na silnicích aneb Proč se za volantem chováme jinak?* Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 144.

Právní stav publikace je k 30. 11. 2010.

Recenzenti: prof. Ing. Mirko Novák, DrSc., JUDr. Jan Kněžínek, Ph.D.

© Ing. Zuzana Lisá, Ph.D.

Ilustroval Lubomír Vaněk

ISBN 978-80-7357-615-8

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem,
kteří mi byli nápomocni při vypracování této knihy,
za jejich konstruktivní kritiku, zajímavé postřehy
a náměty, za motivaci a podporu.

O autorce

Ing. Zuzana Lisá, Ph.D., (nar. 1980) je absolventkou Fakulty dopravní Českého vysokého učení technického v Praze, kde absolvovala rovněž postgraduální studium, během kterého provedla pilotní terénní výzkum agresivních účastníků provozu na pozemních komunikacích v České republice, publikovaný v doktorské dizertační práci, na jehož základě vznikl celorepublikový terénní výzkum agresivních řidičů. V letech 2005–2009 pracovala na Ministerstvu dopravy ČR, kde se zabývala bezpečností provozu na pozemních komunikacích se zaměřením na lidský faktor. Od roku 2009 pracuje jako energetický poradce v Pražské energetice, a. s. Je autorkou řady článků z oblasti bezpečnosti provozu na pozemních komunikacích publikovaných v České republice i v zahraničí.

Foto: Lucia Dvořáková

Obsah

Seznam použitých zkratek	X
Úvod	XI

1 Agresivní chování – identifikace, příčiny a vliv agresivity na bezpečnost provozu na pozemních komunikacích	1
1.1 Agrese	1
1.1.1 Biologické předpoklady agrese	3
1.1.1.1 Hormony	3
1.1.1.2 Mozek a neurofyziologické mechanismy	4
1.2 Definice agresivního řízení	5
1.3 Příčiny agresivního chování	9
1.3.1 Vyhledávání vzrušení	12
1.3.2 Souvislost mezi sklonem ke kriminalitě a dopravní delikvencí	14
1.3.3 Nemáme s agresivitou problém všichni?	15
1.4 Vliv agresivního řízení na životní prostředí	16
1.4.1 Spotřeba pohonných hmot	17
1.4.2 Hluk	20
2 Přehled stavu problematiky v České republice, porovnání se zahraničím	24
2.1 Statistiky dopravní nehodovosti	24
2.1.1 Porovnání dopravních nehod podle jejich závažnosti	25
2.1.2 Vývoj socioekonomických ztrát z dopravní nehodovosti	26
2.1.3 Dopravní nehodovost zaviněná bezohlednou, agresivní, neohleduplnou jízdou v České republice	28
2.1.4 Statistika bodového hodnocení řidičů v České republice	29

2.2	Příklady řešení problematiky ve vybraných zahraničních státech	33
2.2.1	Kanada	33
2.2.2	Nizozemsko	35
2.2.3	Švýcarsko	35
2.2.4	Slovensko	36
2.2.5	USA	36
2.2.6	Austrálie (provincie Victoria)	40
2.2.7	Česká republika	41
2.3	Průzkumy veřejného mínění	48
2.3.1	Průzkum agentury TNS Opinion – Courtesy on the Road (Ohleduplnost na silnici)	48
2.3.1.1	Závěry z průzkumu	54
2.3.2	Průzkum Ministerstva dopravy, pošt a telekomunikací na Slovensku	54
2.3.2.1	Závěry z průzkumu	55
2.3.3	Výzkum instituce The Traffic Injury Research Foundation (TIRF) v Kanadě	56
2.3.3.1	Závěry z průzkumu	58
2.3.4	Průzkum instituce Gallup Europe	58
2.3.4.1	Závěry z průzkumu	63
2.3.5	Projekt SARTRE 3	63
2.3.5.1	Závěry z průzkumu	65
2.3.6	Průzkum společnosti LeasePlan	65
2.3.6.1	Závěry z průzkumu	69
2.3.7	Závěry ze všech zmíněných průzkumů	69
3	Výběr statisticky významných případů poukazujících na přítomnost agresivity – analýza cílové skupiny agresorů	71
3.1	Pilotní terénní výzkum agresivních účastníků silničního provozu v ČR	71
3.1.1	Popis experimentu	72
3.1.1.1	Vytvoření databáze bezohledných či agresivních událostí	72
3.1.1.2	Vyhodnocení databáze bezohledných či agresivních událostí	75
3.1.2	Stručné shrnutí výsledků pilotního experimentu	85

3.2 Celorepublikový terénní výzkum Agresivní projevy řidičů motorových vozidel	86
3.2.1 Souhrnné informace o celorepublikovém experimentu ...	86
3.2.2 Rozdělení podle typu incidentu	88
3.2.3 Rozdělení podle továrních značek vozidel	90
3.2.4 Rozdělení incidentů podle úseku komunikací	91
3.2.5 Rozdělení podle kraje registrace vozidel	92
3.2.6 Ostatní zaznamenané údaje	93
3.2.7 Závěry z celorepublikového výzkumu	93
4 Prevence, represe a legislativa – jak eliminovat agresivní chování řidičů v České republice	94
4.1 Prevence	95
4.1.1 Dopravní výchova a vzdělávání řidičů	96
4.1.2 Řidičský průkaz na zkoušku	97
4.1.3 Informační kampaně a preventivní projekty	98
4.2 Legislativa a vymahatelnost práva	103
4.2.1 Pravidla silničního provozu	103
4.2.2 Postihy za dopravní přestupky	104
4.2.3 Bodové hodnocení řidičů (bodový systém)	111
4.2.4 Získávání a zdokonalování odborné způsobilosti řidičů	114
4.2.5 Pojištění odpovědnosti z provozu vozidla	115
4.2.6 Přeshraniční vymahatelnost práva v rámci EU	116
5 Závěr	120
Seznam použité literatury	123
Seznam použitých právních předpisů	126
Seznam použitých zahraničních právních předpisů	127
Seznam použitých jiných právních dokumentů	128
Seznam použitých webových stránek	129
Rejstřík	130

Seznam použitých zkratk

AAA	American Automobile Association
CCC	Criminal Code of Canada
ČVUT	České vysoké učení technické
EEG	Elektroencefalografie
FD	Fakulta dopravní
HTA	Highway Traffic Act
NHTSA	National Highway Traffic Safety Administration (USA)
SARTRE	Social Attitudes to Road Traffic Risk in Europe (Postoje k rizikům v provozu na pozemních komunikacích v Evropě), studie vycházející z dotazníkového šetření „face to face“ První v letech 1991–1992 (15 států), druhý 1996–1997 (19 států), třetí 2002–2003 (23 států)
SATC	Slovenský autoturist club
SSS	Sensation Seeking Scale
SS	Sensation-seeking
TIRF	The Traffic Injury Research Foundation (Nezisková organizace pro výzkum dopravních zranění) – založena 1964 v Kanadě
USDOT	United States Department of Transport

Úvod

Tato publikace se zabývá vlivem agresivního chování na bezpečnost provozu na pozemních komunikacích*. Jejím hlavním cílem je v první řadě upozornit na stále vzrůstající bezohledné a agresivní chování účastníků silničního provozu v České republice, se zaměřením na řidiče motorových vozidel. Pokouší se jej zmapovat a formulovat obecné závěry a doporučení, jaká opatření by měla být učiněna k eliminaci agresivního chování v provozu na pozemních komunikacích. To by nebylo možné bez současného zhodnocení současné situace nejen v oblasti legislativní, ale i z pohledu praktické realizace dopravněbezpečnostních opatření. Cílem publikace je identifikovat možné problémy v právní úpravě, popřípadě v její aplikaci a realizaci, a na základě toho nalézt rezervy v uceleném řetězci státních opatření, na pozadí zkušeností ze zahraničí.

První část se věnuje definování problematiky, pojmům agresivní a bezohledné chování a tzv. silničnímu vzteku, stavu problematiky v České republice a porovnání situace se zahraničím, posouzení závažnosti tématu a jeho vlivu na bezpečnost provozu na pozemních komunikacích a identifikaci agresivního chování podle psychologických aspektů a v neposlední řadě také analýze aspektů podporujících agresivní chování.

Další část se zabývá popisem a výsledky z terénních experimentů, zrealizovaných na území České republiky, jejichž cílem bylo zmapovat skutečnou současnou situaci projevů agresivity na českých silnicích, popsat statisticky významné případy poukazující na přítomnost agresivity a provést analýzu cílové skupiny agresorů. Pro vymezení hlavních rizikových faktorů chování řidičů, případně i ostatních účastníků silničního provozu, je nutné zkoumat, jakým způsobem se chovají v reálném provozu, jakých se dopouštějí deliktů, v jakých dopravních situacích a s jakou četností. Tyto ucelené výzkumy byly dosud v České republice unikátní,

* V materiálu je použita dvojí terminologie – vedle termínů „bezpečnost provozu na pozemních komunikacích“ a „pozemní komunikace“, které jsou užívány v legislativě a ve statistikách policie, užíváme termíny „bezpečnost silničního provozu“ a „silnice“, které jsou jednodušší, srozumitelnější pro širší veřejnost a blíží se terminologii anglické. Významově jsou odpovídající termíny záměnné.

o podobných ojedinělých experimentech se dozvídáme pouze výjimečně, a to ze zahraničí. Výstupy ze zahraničních experimentů přitom nemohou být mechanicky aplikovány na podmínky České republiky, neboť provoz na pozemních komunikacích v různých státech má různá specifika, vycházející z právního prostředí a povědomosti o něm, z celkové společenské atmosféry a národní mentality, z efektivity kontrolních a sankčních mechanismů, ze systému výchovy a vzdělávání řidičů, ale zároveň i z kvality silniční sítě nebo vozového parku. Bylo proto velkou výzvou provést v tuzemských podmínkách podobný unikátní terénní výzkum, jehož realizace byla sice mimořádně časově náročná nejen co do sběru dat, ale i co do jejich vyhodnocení, avšak výsledky tohoto výzkumu mohou posloužit pro formulaci obecných závěrů a doporučení.

V poslední části jsou posouzeny případné nedostatky z hlediska legislativy, represe i prevence a navržena systémová opatření na řešení nynější situace.

Publikace je zpracována ke dni 30. listopadu 2010.

Agresivní chování – identifikace, příčiny a vliv agresivity na bezpečnost provozu na pozemních komunikacích

Agresivní chování účastníků silničního provozu má mnoho forem a je těžké jej jednoznačně definovat. Je to však nezbytně nutné pro tvorbu preventivních a represivních opatření, pro práci příslušných orgánů veřejné moci a případně pro tvorbu nových legislativních úprav. Agresivita za volantem je jednoznačně rizikovým faktorem.

1.1 Agrese

Agrese je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozují jiné osoby nebo věci s cílem získat osobní výhody; jedná se však také o techniku vyrovnávání se s náročnými životními situacemi. Tendence k takovému jednání se nazývá agresivita; je to dispozice osobnosti. U člověka je její příčinou často frustrace, kterou v moderní společnosti trpí stále více lidí.

Agresivní lidé (tedy i řidiči) mají oslabenou frustrační toleranci. Psychologie vysvětluje pojem frustrace jako blokádu na cestě k cíli či jako nezdar při dosahování určitého cíle (například dorazit včas na určité místo). Frustrace vznikají rozporem mezi potřebou a skutečnými možnostmi jejího uspokojení. Odpovědí na frustraci v dopravě bývá agrese zaměřená proti jejímu zdroji.¹

Z pohledu psychologie osobnosti můžeme rozdělit agresi na instrumentální a emocionální. *Instrumentální agrese je prostředkem (nástrojem)*, jak dosáhnout vnějšího cíle. Je-li přítom zraněna jiná osoba, jde pro agresora

¹ HAVLÍK, K. *Psychologie pro řidiče: zásady chování za volantem a prevence dopravní nehodovosti*. Praha, 2005.

o druhotný efekt. *Emocionální agrese* (nebo také zlostná, hněvivá, afektivní) je charakteristická přítomností silné negativní emoce, většinou hněvu, a agrese není prostředkem, ale *cílem* sama o sobě.² Pro porozumění lidské agresi se ukázala užitečnou také Moyerova klasifikace (1968), založená na studiu zvířat, která popisuje sedm různých druhů agrese: predátorská agrese, agrese mezi samci, agrese vyvolaná strachem, dráždivá agrese, mateřská agrese, sexuální agrese a agrese jako obrana teritoria. Z pohledu zacílení lidské agrese je dále možné ji rozdělit na *přímou*, přímé napadení, a to buď verbální, nebo fyzické, a *nepřímou*, kterou lze opět dělit na verbální (pomluvy, nevhodné žerty), nebo fyzickou (ničení majetku objektu agrese).

Fyziologicky se agrese projevuje vyplavením především adrenalinu, zrychlením srdeční činnosti, zvýšením krevního tlaku, zrychlením dechu, uvolněním energie, zpomalením peristaltiky. Celkově má negativní vliv na zdravotní stav.³

John A. Larson⁴ rozdělil již v roce 1996 **agresivní řidiče** do pěti skupin:

1. **Závodník s časem** – usiluje o dosažení cíle za co nejkratší časový okamžik, je-li mu v tom bráněno, rychle se rozzlobí.
2. **Soutěživý agresor** – snaží se zvýšit své sebevědomí tím, že vyvolává soutěžení (rozjezd na zelený signál s řidičem ve vedlejším pruhu, vzájemné předjíždění na dálnici apod.), pokud se mu v závodu nedaří, naroste v něm zlost a dojde k agresivnímu chování.
3. **Pasivní agresor** – brání ostatním řidičům (při předjíždění, rychlé jízdě, přejetí do jízdního pruhu apod.), tím vzbuzuje zlost u ostatních řidičů, jimž maří jejich záměr.
4. **Narcista** – řídí se vžitými pravidly týkajícími se jízdního chování a je rozezlen, když je ostatní nedodrží.
5. **Strážce** – považuje se za soudce ostatních řidičů a trestá je za jejich přestupky.

Toto rozdělení poměrně přesně vystihuje a popisuje chování řidičů a je možné jej aplikovat i na řidiče v České republice. Autorka jej tedy považuje za základní a dále z něj bude vycházet.

² ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou, 1998.

³ KOŘÁN, M. *Agresivita v dopravě – psychologický pohled*. Seminář Agresivita v dopravě, aneb Jak postihovat agresivní řidiče? Olomouc, 2009.

⁴ LARSON, J. A. *Steering Clear of Highway Madness: A Driver's Guide to Curbing Stress & Strain*. Oregon, 1996.